

Нуждак Л. В.,
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, м. Ужгород

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

У статті подається аналіз стану онімної лексики посттоталітарної доби. Значна увага приділяється вивченню культури та норм української мови.

Ключові слова: ономастика, посттоталітарна доба, онім, еколінгвістика.

В статье представлен анализ состояния онимной лексики посттоталитарной эпохи. Значительное внимание уделяется изучению культуры и правил украинского языка.

Ключевые слова: ономастика, посттоталитарная эпоха, оним, эколлингвистика.

The article analyzes proper names of Ukrainian post-totalitarian era. Special attention is given to the study of culture and normative principles of the Ukrainian language.

Key words: onomastics, post-totalitarian era, onim, ecolinhvistics.

Сучасний стан українського ономастикону пострадянської доби характеризується глибинними та системними змінами, що зумовлені не стільки зміною ідеологічних пріоритетів сучасних українців, скільки докорінною трансформацією суспільної свідомості мовців. Глибинний та системний характер трансформації суспільної свідомості безпосередньо позначається на темпах та масштабах трансформаційних змін в українському ономастиконі пострадянської доби.

Інноваційні процеси у сфері українського ономастикону пострадянської доби уже привертати увагу ряду дослідників щодо вивчення причин трансформаційних змін, оцінки їх кількісних характеристик тощо, однак, на нашу думку, важливе теоретичне та прикладне значення має еколінгвістичний аспект дослідження українського ономастикону посттоталітарної доби. Адже саме еколінгвістичне вивчення пропріальної субсистеми української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. допоможе не лише детально описати специфіку взаємозв'язку трансформаційних процесів у досліджуваній субсистемі української мови та змін у соціальному середовищі, а й, що дуже важливо, оцінити можливості онімної лексики для пристосування її до оновленого соціального середовища.

Еколінгвістика – динамічна наука, яка постійно перебуває у стадії розвитку та вдосконалення. Горизонт її досліджень є необмеженим та різнобічним. Універсальність еколінгвістики як науки полягає насамперед у тому, що вона торкається всіх лінгвістичних прошарків: починаючи від апеллятивної лексики і закінчуючи онімами [8].

Досі відомі лише окремі принагідні спостереження мовознавців щодо окремих аспектів комплексної проблеми взаємодії мови та мовців. У європейському мовознавстві комплексне дослідження проблем еколінгвістики почали здійснювати лише в кін. 80-х років ХХ ст., і такі студії пов'язані з іменами низки шведських, німецьких, чеських та польських учених – Е. Гаугена, І. Огнгайзера, П. Зіми, В. Любася та ін. В українському мовознавстві проблеми еколінгвістики побіжно розглядалися у дослідженнях, присвячених культурі української мови.

Високі темпи оновлення субсистеми української пропріальної лексики пострадянської доби актуалізують проблему екології власної назви посттоталітарної доби, розв'язання якої вимагає подальший розвиток українського ономастикону та української літературної мови загалом.

Помітний вплив на еколінгвальний стан українського ономастикону пострадянської доби мало також руйнування залізної завіси та здобуття громадянами України права на вільне пересування. Стаття 33 Конституції України “кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [6, с. 11]”. За різними підрахунками, від трьох до п'яти мільйонів українців під впливом економічних негараздів на Батьківщині скористалися правом на вільне пересування та вибір місця проживання і виїхали на тимчасове проживання у країни Західної Європи, зокрема Чехію, Польщу, Італію, Іспанію, Португалію [3, с. 32]. Масова економічна еміграція українців вже на початку ХХІ ст. справила помітний вплив на еколінгвальний стан українського іменника, де питома вага чужомовних, зовсім неадаптованих імен, як правило, запозичених з італійської, іспанської, чеської чи польської мови, перевищує навіть 10% [1, с. 319].

Вільне пересування громадян України, активні економічні контакти українських підприємців із зарубіжними колегами стали також однією із причин вестернізації українського ергонімікону кінця ХХ – початку ХХІ ст., що, як відзначають українські дослідники, мало негативний вплив на еколінгвальний баланс системи сучасних українських власних назв підприємств [2, с. 85].

Дуже помітні наслідки, як вже відзначали українські дослідники, при трансформації українського ономастикону пострадянської доби мала деідеологізація суспільно-культурного життя в Україні. Адже Конституція України (стаття 15) гарантує, що “суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Кожна ідеологія не може визнаватися як обов'язкова. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України [6, с. 8]”. Однак демократизація політичного життя та відмова від державної ідеології не означає, що в Україні, зокрема засобами українського ономастикону, можна пропагувати політичних діячів, які скомпрометували себе ворожим ставленням

до державності України або проводили антиукраїнську політику. Проте у пострадянській Україні, поруч із державницькими поглядами на історію та культуру України, побутують і шовіністичні, постколоніальні переконання частини громадян та їх політичних об'єднань, які по суті заперечують сам факт окремого існування української мови, українського народу. Еклектизм ідеологічних переконань в Україні стає очевидним, коли зіставити окремі глорифікаційні урбоніми посттоталітарної доби. Так, наприклад, вулиця імені *Івана Мазепи*, *П. Орлика*, *С. Петлюри*, *А. Шептицького*, *Л. Курбаса*, *М. Куліша*, *С. Бандери*, *В. Шухевича* та ін. віддзеркалюють державницькі ідеологічні переконання їх творців, тоді як численні урбоніми на зразок вулиця імені *Петра Великого*, *Катерини II*, *Щорса*, *С. Постишева* репрезентують підневільний, колоніальний період в історії України, а персоналії, увічнені в назвах, не можуть бути ніяк розтлумачені та позитивно оцінені з погляду української історії. Еклектична природа української загальнонаціональної урбонімії, зумовлена неартикульованістю української національної ідеї, має негативний вплив на еколінгвальний баланс системи українських онімів.

Серйозним культурним чинником лінгвістичної природи, що позначається на еколінгвальному стані українського ономастикону посттоталітарної доби, стала правописна реформа в Україні або, точніше кажучи, її незавершеність. Як відомо, зміни, що були внесені до видань “Українського правопису” 1990 та 1993 рр., не забезпечили належний рівень правописної нормалізації онімів. Такий висновок можна зробити зі слів голови Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України М. Жулинського, який слушно заявляє, що “до нового правопису варто подати додаток з рекомендованими правилами відтворення літер українського алфавіту, насамперед при передачі власних назв [4, с. 17]”.

У 1999 р. Правописна комісія при Інституті української мови розробила “Проект українського правопису” та поширила анкету для фахівців із пропонуваними змінами та уточненнями до української орфографії. Прикметно, що з 20 пропонуваних орфографічних змін більше половини стосувалися правопису власних назв. Так, наприклад, пропонується “послідовно писати букву *г* у питомих та засвоєних / .../ власних найменуваннях (*Гіта* – прізвище, *Ганчі* – топонім); писати літеру *у* на початку українських питомих і засвоєних слів перед *н* та *р* (*Игуатта* “річка в Якутії”; відмінювати іноземні запозичення – іменники на *-о*, крім тих, у яких перед *о* є інший голосний (*Леонардо* – *Леонарда*); в антропонімах та похідних від них лексемах вживати *г* або *г* відповідно до звукового складу (*h – g*) назв у мовах-донорах: *Гете*, *Гегель*; поширити “правило дев'ятки” на правопис іншомовних власних назв: *Аристотель*, *Едип*, *Сизиф*, *Занзібар*, *Сиракузи* [5, с. 562-564] та ін.

Важливим культурно-соціальним чинником, що позначається на еколінгвальних характеристиках сучасного українського ономастикону, є онімійна мода. Еколінгвістичний аспект дослідження сучасного українського ономастикону показав, що вплив онімійної моди найдужче позначається на естетиці власної назви, що знаходить свій вияв, наприклад, у моді на чужомовні неадаптовані імена на зразок *Данієл*, *Ніколетт* [9] або ж на “відфітонімі” урбоніми типу вулиця *Абрикосова*, *Сливова*, *Капитанова*, *Малинова*. Оскільки мода має нетривалу, змінну природу, то, як справедливо наголошують окремі дослідники, причину зміни модних уподобань мовців треба шукати в соціо– та психолінгвістиці [7, с. 3].

Як бачимо, культурно-соціальне середовище виступає вельми важливим чинником, що визначає еколінгвальний стан українського ономастикону посттоталітарної доби. Соціально-культурне середовище пострадянської України витворює явища, різноманітні за своєю природою: ідеологічні, демографічні, національні, світоглядні, релігійні, економічні, психологічні тощо. Демократизм державного устрою України, однак, не дає цілковитої гарантії від виявів правового нігілізму, антидержавних переконань окремих чиновників, що руйнують мотиваційну цілісність ономастикону як системи, а тому негативно позначаються на його еколінгвальному балансі.

Естетика мовлення є невід'ємним елементом загальної еколінгвальної картини лексичного простору. Еколінгвістичний аналіз української пропріальної лексики посттоталітарної доби дозволяє провести оцінку стану окремих її субсистем у контексті середовища існування мовного колективу (нації, етнографічної групи, мешканців певного регіону або населеного пункту тощо).

Комплексний підхід до вивчення мови крізь призму еколінгвістики допоможе простежувати вкрай негативні впливи на функціонування мови та уникати негативних наслідків для розвитку.

Література:

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку / Л. Белей // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 356-359. – С. 318-321.
2. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття / Белей О. – Ужгород, 1999. – 111 с.
3. Березюк В. П. Соціальний портрет сучасної України / Березюк В. П. – К. : Боян, 2004. – 302 с.
4. Жулинський М. “Чи може вгору дух піднятися?...” Правописний кодекс – не лише проблема наукова... / М. Жулинський // Український правопис: Так і ні: Обговорення нової редакції “Українського правопису”. – К. : Довіра, 1997. – С. 3-17.
5. Історія українського правопису XVI – XX ст. Хрестоматія. – К. : Наук. думка, 2004. – 581 с.
6. Конституція України. – К., 1996. – 117 с.
7. Медвідь-Пахомова С. М. Про антропонімічну моду / С. М. Медвідь-Пахомова // Записки з ономастики. – 2002. – Вип. 2. – С. 3-8.
8. Нуждак Л. Еколінгвістика / Людмила Нуждак – Ужгород : ІНВАЗОР, 2013. – 109 с.
9. Нуждак Л. Чи збережемо еколінгвістичну рівновагу сучасного іменника українців / Л. Нуждак // Дивослово. – 2010. – № 7. – С. 29-30.